

La tesi doctoral d'Antoni Jesús Aguiló analitza les aportacions del sociòleg Boaventura de Sousa Santos a l'àmbit de la teoria social i política

L'estudi *Procesos de globalización, democracia radical y emancipación humana en la teoría social y política de Boaventura de Sousa Santos*, defensat a la Universitat de les Illes Balears, planteja la necessitat de construir i difondre un nou sentit comú polític que privilegiï la solidaritat, la participació i la interculturalitat

Palma. Febrer de 2011

La tesi doctoral d'Antoni Jesús Aguiló, titulada *Procesos de globalización, democracia radical y emancipación humana en la teoría social y política de Boaventura de Sousa Santos*, defensada a la Universitat de les Illes Balears, planteja la necessitat de construir i difondre un nou sentit comú polític de caràcter participatiu, solidari, intercultural i postcolonial que sigui capaç d'ampliar els processos de democratització de la societat i eliminar els enclavaments autoritaris que obstaculitzen el desenvolupament d'una



L'investigador Antoni Jesús Aguiló, autor de la tesi. Foto: UIB

democràcia participativa d'alta qualitat. Amb aquest objectiu, la tesi del doctor Aguiló estudia el significat i les relacions que s'estableixen entre els conceptes de "globalització", "democràcia" i "emancipació social" en la teoria social i política crítica del sociòleg portuguès Boaventura de Sousa Santos, realitzant una anàlisi global i comprensiva que cerca descriure, contextualitzar, problematitzar i valorar el nou sentit comú polític emancipador proposat pel sociòleg portuguès.

La tesi és la primera que aborda de manera monogràfica i sistemàtica la teoria social i política de Boaventura de Sousa Santos. La recerca d'Antoni Jesús Aguiló ha suposat l'estudi rigorós i la difusió d'un autor clau i encara insuficientment explorat en el panorama de les ciències socials contemporànies; ha contribuït a l'establiment de les bases per a l'elaboració d'una nova teoria social i política crítica i l'aprofundiment de l'anàlisi de la relació entre la filosofia política moderna i els processos hegemònics de globalització, presentant-los com un conjunt de processos històrics disperss i de relacions socials conflictives; ha maximitzat el vessant teòric i crític que presenta l'extensa i plural obra del teòric social portuguès; i ha potenciat les perspectives d'anàlisi que en els camps de la teoria de la democràcia, la globalització i la interculturalitat reclamen l'exercici del diàleg intercultural i la descolonització del coneixement.

Repensar la filosofia política

El treball, dirigit pels doctors Bernat Riutort i Boaventura de Sousa Santos, s'emmarca en l'àmbit de la filosofia política amb una vocació crítica i emancipadora. És per això que tracta de repensar la moderna filosofia política liberal de caire individualista, patriarcal, eurocèntrica i colonial que, entre altres qüestions, ha legitimat la privatització del que és polític i el desplaçament de la democràcia a l'esfera de l'Estat, i ha configurat



El sociòleg portuguès Boaventura de Sousa Santos.

així una democràcia política de baixa intensitat que naturalitza i amaga desigualtats i relacions de poder; ha permès al capitalisme globalitzat la destrucció ecològica del planeta i l'enfonsament d'una gran part de la població mundial en una situació de pobresa creixent; i ha invisibilitzat nombrosos col·lectius —dones, minories ètniques i sexuals, pobres, persones amb discapacitat, entre d'altres— tradicionalment exclosos de la política liberal, ja que des dels seus orígens el punts de referència del sentit comú polític dominant han estat —i encara són, explica el doctor Aguiló— la masculinitat, l'heterosexualitat i la propietat privada.

Al llarg dels vuit capítols que la componen, la tesi fa una anàlisi dels textos de teoria social i política de Boaventura de Sousa Santos que tracten fonamentalment problemes relatius a epistemologia, processos de globalització, teoria democràtica, teoria postcolonial, drets humans i interculturalitat, i mostra com el projecte de teoria crítica de Boaventura Santos, un dels principals intel·lectuals en l'àrea de les ciències socials, és portador d'una nova cultura política radicalment democràtica que en el context dels processos hegemònics i contrahegemònics de globalització fa de la desmercantilització, la descolonització i la democratització de les relacions socials els instruments clau per a la reinvençió de l'emancipació i la construcció de nous i més justos ordres polítics, socials i culturals.

Concretament, la recerca aborda de manera sistemàtica l'estudi dels tres eixos temàtics sobre els quals, segons Aguiló, s'articula el nou sentit comú emancipador reclamat per a la política.

Nova epistemologia

El primer eix és una nova praxi cognitiva orientada per allò que el teòric social portuguès anomena *epistemologia del Sud*. Es tracta d'una epistemologia contrahegemònica i alternativa que nega l'existència d'una epistemologia general i es fonamenta en el reconeixement de la diversitat epistemològica del món, la lluita per la promoció de la justícia cognitiva com a element irrenunciable per assolir la justícia social i la defensa de l'ecologia de sabers —diàlegs horitzontals entre diverses formes de coneixement i visions del món. Tenint en compte el reconeixement de la diversitat epistèmica del món, l'epistemologia del Sud valora les contribucions que els sabers oprimits i subalternitzats fan a les ciències, les arts i les religions. Per aquesta raó té la comesa de



rescatar i fer participar les veus silenciades i marginades per les produccions epistemològiques dominants —sabers indígenes, camperols, marítics, populars, sabers orals, mitològics, visuals, entre d'altres— amb una perspectiva de transformació social i generació d'experiències interculturals de coneixement que eviti el colonialisme del saber. En aquest sentit, destaca la proposta del sociòleg portuguès de crear la Universitat Popular dels Moviments Socials (UPMS), una xarxa d'investigadors, activistes, artistes i altres actors socials de diferents indrets del món compromesos amb la construcció col·lectiva de coneixements transformadors que generin pràctiques socials més diverses i democràtiques.

A més a més, l'epistemologia del Sud desenvolupa a través dels seus instruments una nova teoria de la història en perspectiva benjaminiana que rescata la memòria de les víctimes, qüestiona la idea de progrés i està disposada a posar fi a la resignació, el conformisme i el fatalisme històric, per al qual les coses són ineluctablement com són —no com volem que siguin— i no es poden canviar.

Democràcia radical

El segon eix del nou sentit comú emancipador és un projecte polític radicalment democratitzador. En la seva dimensió política, la principal proposta del nou sentit comú emancipador és la repolitització global de la vida col·lectiva i la pràctica social. Es tracta d'un intent d'ampliar el camp de la política més enllà de l'Estat i de l'esfera pública, elements concebuts des d'un punt de vista reduccionista per la teoria política liberal i neoliberal dominant, que actua invisibilitzant i despolititzant espais de relacions socials quotidianes, com ara l'espai domèstic, l'espai de la producció i el consum i l'espai educatiu, entre d'altres. Del que es tracta és de democratitzar cada dia més relacions socials que, tot i que es desenvolupen en un marc formalment democràtic, són escassament democràtiques. Democratitzar significa identificar relacions de poder i imaginar formes de transformar-les en relacions d'autoritat compartida basades en els principis de la participació i la solidaritat recíproca.

Per al nou sentit comú polític, la democràcia no constitueix merament un conjunt de procediments formals per a l'elecció temporal dels representants polítics. La democràcia, al contrari, és una forma de vida comunitària fundada en la reciprocitat i la participació que no pot quedar confinada únicament a l'espai tradicionalment considerat polític i públic: l'Estat. Per aquest motiu cal aprofundir-la i radicalitzar-la en un intent de construir una nova i més justa gramàtica d'organització social i cultural. Aquesta, guiada per l'horitzó utòpic de la democràcia sense fi, ha de ser capaç, entre altres desafiaments, d'enfortir l'espai públic, garantir el reconeixement de la igualtat i la diferència, educar en l'inconformisme, impulsar una ciutadania activa i inclusiva, instituir una democràcia redistributiva i paritària que combati les desigualtats socials i econòmiques accentuades per la globalització neoliberal, canviar les relacions dominants de gènere, classe, raça i sexualitat i afavorir una economia sostenible, solidària i respectuosa amb el medi ambient.

El nou sentit comú polític, fundat en l'ideal utòpic-emancipador de la democràcia sense fi, respon a la necessitat de realitzar un canvi de direcció en el pensament i la pràctica política dominants, que poden conivir còmodament i sense problemes amb situacions de misèria, enclavaments d'autoritarisme i lògiques de desigualtat i exclusió sociocultural. Des d'aquest punt de vista, l'autor de la tesi sosté que el sentit comú polític hegemònic, malgrat que es presenti com a una veritat natural, universal i inqüestionable, és un localisme globalitzat i imposat pels països del Nord arreu



del món. Aquest localisme occidental globalitzat difon els supòsits, els valors i les creences de la teoria política liberal i neoliberal, i configura així un sentit comú polític de caire individualista, androcèntric, heterosexista, capitalista (classista) i etnocèntric, ja que situa els països del Nord i allò que Aguiló anomena el “subjecte hegemònic de la modernitat occidental” —l'ésser humà blanc, de sexe masculí, propietari, heterosexual i cristià— com a sistema de referència universal a partir del qual es poden classificar, diferenciar i controlar la resta de pobles i societats.

Interculturalitat

El tercer eix d'anàlisi pel qual passa la creació del nou sentit comú polític solidari i participatiu estudiat és l'exercici d'una pràctica social i política intercultural. Per al nou sentit comú, la diversitat cultural i humana —allò que a la tesi el doctor Aguiló anomena *antropodiversitat*— més que un problema per resoldre és una oportunitat per anar més enllà de la mera coexistència de diverses cultures en una mateixa formació social i potenciar les interaccions comunicatives, la convivència pacífica i l'enriquiment mutu entre les persones de diferents cultures, de manera que s'afavoreixi la construcció d'un projecte comú capaç de corregir les asimetries de poder i dur a terme transformacions socials i polítiques significatives en què la diversitat sigui integrada en peu d'igualtat i no de manera subordinada a la cultura dominant. La interculturalitat, en aquest sentit, és un instrument polític i educatiu d'emancipació social que, sense rebutjar el dret a la igualtat, accentua el respecte de l'alteritat i el dret a la diferència, i denuncia aquelles visions essencialistes, ahistòriques i homogeneïtzadores que, partint d'una presumpta superioritat cultural, justifiquen punts de vista i actituds bel·ligerants, com la tesi del xoc de les cultures, el racisme, l'etnocentrisme, l'imperialisme i el fonamentalisme cultural.

La perspectiva intercultural que la tesi defensa i desenvolupa contempla tres línies d'acció:

En primer lloc, la idea d'un *constitucionalisme transformador* de caràcter plurinacional, plurilingüe, intercultural, dialògic i postcolonial. Aquest nou instrument jurídic i polític emancipador, que països com Bolívia o l'Equador estan posant en marxa, està destinat a superar la pretesa neutralitat axiològica de l'Estat liberal, partint del reconeixement de l'existència del colonialisme i del racisme que algunes teories socials i polítiques consideren fenòmens inexistents o ja superats, contribuint a la seva invisibilització teòrica i social. Segons el doctor Aguiló, el constitucionalisme transformador pot definir-se com “un projecte a llarg termini de formulació, interpretació i aplicació de mecanismes constitucionals compromesos amb la transformació de les institucions socials i polítiques globalitzades per la modernitat liberal i capitalista occidental i de les seves múltiples relacions de poder, que genera canvis en una direcció igualitària, participativa, inclusiva, pluralista i veritablement democràtica”. Els canvis generats pel constitucionalisme transformador bàsicament tenen en comú el fet de trencar amb els plantejaments basats en l'homogeneïtat cultural, segons els quals a l'Estat només li correspon una nació, i abracen una concepció de l'Estat i la política fundada en l'heterogeneïtat epistèmica, social i cultural, que a més de la identitat civico-política atorgada pel modern Estat nacional liberal europeu reconeix també la identitat etnicocultural dels pobles indígenes colonitzats.

La construcció i el desenvolupament, en segon lloc, d'una democràcia intercultural caracteritzada per la preservació, l'enfortiment i la legitimació de la *demodiversitat*: les diferents formes, experiències democràtiques i cultures deliberatives que existeixen arreu del món; el reconeixement dels drets col·lectius dels pobles, com el dret d'autodeterminació; la concessió de nous drets fonamentals —el dret a l'aigua, a la terra, a la sobirania alimentària, entre d'altres—,



l'adopció de mesures temporals de discriminació positiva i la generació de formes de sociabilitat basades en la reciprocitat cultural mútua.

És necessària, en tercer lloc, una reformulació intercultural i postcolonial dels drets humans que elimini els actuals biaixos nordcèntrics. S'ha d'evitar enfocar els drets humans des de la perspectiva d'un localisme occidental globalitzat i transformar-los en un instrument de lluita al servei d'allò que De Sousa Santos anomena *cosmopolitisme subaltern*, un procés de globalització contrahegemònica que sorgeix de la multiplicitat de grups locals de víctimes —moviments socials, organitzacions no governamentals, Estats, individus, entre altres agents— afectades negativament per la globalització capitalista i colonialista neoliberal. Aquesta diversitat de víctimes, que de manera genèrica rep el nom de Sud global, està cridada a formar aliances i xarxes locals i globals solidàries per lluitar de manera eficaç pels seus interessos igualitaris i en contra dels criteris d'exclusió de la globalització hegemònica neoliberal. Aquesta formació de xarxes contrahegemòniques d'acció, de la qual el Fòrum Social Mundial (FSM) n'és un bon exemple, exigeix el desenvolupament d'una hermenèutica diatòpica, la posada en pràctica de processos de diàleg i traducció intercultural i interpolítica realitzats entre cultures diferents i entre distints moviments socials, per tal de crear intel·ligibilitat recíproca entre diferents experiències i visions del món i estimular, al mateix temps, el seu sentiment d'incompletesa cultural i, en conseqüència, la seva necessària obertura a l'altre.

Conclusions

Les principals conclusions de la tesi es poden formular i sintetitzar en els punts següents:

1. La construcció d'un nou sentit comú polític emancipador exigeix transformacions civilitzadores a llarg termini en els terrenys cognitiu, sociopolític i cultural. Aquestes transformacions estan orientades per tres accions clau: democratitzar, descolonitzar i desmercantilitzar les relacions socials.
2. La construcció d'un nou sentit comú polític emancipador implica necessàriament aprendre amb el Sud, d'altres visions del món, amb la seva diversitat cultural que també és diversitat epistèmica, econòmica i política.
3. La construcció d'un nou sentit comú polític emancipador comporta un procés de radicalització i aprofundiment democràtic: cal reconstruir la política i l'acció democràtica en i des de la vida quotidiana, fundant una nova gramàtica social i cultural inclusiva i participativa que posi fi als enclavaments autoritaris que obstaculitzen els processos de democratització social i política.
4. La reinvençió de l'emancipació social al segle XXI requereix crear nous i múltiples projectes emancipadors, diverses constel·lacions de lluita, resistència i alternativa a la globalització neoliberal: és l'impuls de la globalització contrahegemònica sota la forma d'un cosmopolitisme subaltern, dialògic, solidari, inconformista i intercultural.



Referència de la tesi

Títol: Procesos de globalización, democracia radical y emancipación humana en la teoría social y política de Boaventura de Sousa Santos

Autor: Antoni Jesús Aguiló Bonet

Departament: Filosofia i Treball Social

Àrea de coneixement: Filosofia Moral i Política

Director: Bernat Riutort Serra

Codirector: Boaventura de Sousa Santos

Qualificació: Excel·lent cum laude

Membres del tribunal

President

Dr. Fernando Quesada Castro
Departament de Filosofia i Filosofia Moral i
Política
Universidad Nacional de Educación a Distancia

Vocals

Dr. Jaime Pastor Verdú
Departament de Ciència Política i de
l'Administració
Universidad Nacional de Educación a Distancia

Secretari

Dr. Joaquim Valdivielso Navarro
Departament de Filosofia i Treball Social
Universitat de les Illes Balears

Dr. Antoni Verger Planells
Amsterdam Institute of Social Sciences
Research
University of Amsterdam

Dr. Alexandre Miquel Novajra
Departament de Filosofia i Treball Social
Universitat de les Illes Balears

Publicacions relacionades amb la tesi

Aguiló Bonet, A. J. (2008), «[Globalización neoliberal, ciudadanía y democracia. Reflexiones críticas desde la teoría política de Boaventura de Sousa Santos](#)», *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, 20 (2/2), pàg. 145-162.

Aguiló Bonet, A. J. (2009), «[La ciudadanía como proceso de emancipación: retos para el ejercicio de ciudadanías de alta intensidad](#)», *Astrolabio: Revista Internacional de Filosofía*, 9, 13-24.

Aguiló Bonet, A. J. (2009), «[La democracia contrahegemónica en la teoría política de Boaventura de Sousa Santos: notas sobre un proyecto emancipador para el siglo XXI](#)», *Res Publica. Revista de Filosofía Política* (XVI Semana de Ética y Filosofía Política. Congreso Internacional Presente, Pasado y Futuro de la Democracia, suplement 1, pàg. 377-383.

Aguiló Bonet, A. J. (2009), «[Globalización neoliberal y antropodiversidad: \(tres\) propuestas para promover la paz y el diálogo intercultural](#)», *Nómadas: Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, 24, pàg. 5-26.



Aguiló Bonet, A. J. (2009), «[El concepto de 'poder' en la teoría política contrahegemónica de Boaventura de Sousa Santos. Una aproximación analítico-crítica](#)», *Nómadas: Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, 24, pàg. 67-86.

Aguiló Bonet, A. J. (2010), «[Los Derechos Humanos como campo de luchas por la diversidad humana: un análisis desde la sociología crítica de Boaventura de Sousa Santos](#)», *Universitas Humanística*, 68, pàg. 179-205.

Aguiló Bonet, A. J. (2010), «¿Cómo puede la globalización contrahegemónica contribuir a la construcción de una universidad más justa y solidaria?», a Aguiló, A. J., Comas, M. i Sales, T. (eds.), *Globalització: visions crítiques actuals*, Edicions UIB, Palma, pàg. 7-29.

Aguiló Bonet, A. J. (2010), «La democracia revolucionaria, un proyecto para el siglo XXI. Entrevista a Boaventura de Sousa Santos», *Revista Internacional de Filosofía Política*, 35 (en premsa).